

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.2>

МЕХАНІЗМ ЮРИДИЧНОЇ КОНВЕРГЕНЦІЇ

Васильєв С.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарсько-правових
дисциплін та економічної безпеки
Донецького державного університету
внутрішніх справ (м. Кропивницький),
<https://orcid.org/0000-0003-3226-6981>

Васильєв С.В. Механізм юридичної конвергенції.

На підставі аналізу наукової юридичної літератури проведено дослідження механізму юридичної конвергенції, сформовано визначення та структурні компоненти зазначеного механізму.

Автор визначає механізм юридичної конвергенції як динамічний, послідовний, нормативно-організаційний процес, спрямований на трансформацію певних правових явищ, що забезпечує результативну взаємодію та зближення національного права окремих держав.

До основних елементів механізму юридичної конвергенції можна віднести: її форми, засоби, принципи та види.

Зазначається, що суб'єкти юридичної конвергенції не є елементом її механізму, але разом з тим, без суб'єктів механізм не виконує свого призначення, тому особливу роль серед суб'єктів юридичної конвергенції займають суб'єкти правотворчої ініціативи, а також правотворчої та правозастосовної діяльності, оскільки саме вони безпосередньо забезпечують процеси юридичного зближення.

Звертається увага, що об'єкти юридичної конвергенції, як різновиди суспільних відносин, що виникають з приводу зближення правових явищ, також не входять до складу елементів конвергенції, проте саме з приводу об'єктів і виникає юридична конвергенція.

Як об'єкти юридичної конвергенції доцільно розглядати, наприклад, правотворчу, правозастосовну та право інтерпретаційну діяльність, зовнішньо- та внутрішньополітичну діяльність, зовнішньо- та внутрішньоекономічну діяльність тощо.

Вивчення елементів механізму юридичної конвергенції та практики її застосування сприяє виробленню основних закономірностей функціонування механізму юридичної конвергенції у сучасному процесі правової глобалізації.

Теоретична значущість даного дослідження полягає в тому, що положення і висновки, що містяться в ньому, дозволяють доповнити і розширити сферу наукового пізнання в галузі теорії держави та права, а також окремих галузевих наук.

Ключові слова: правова глобалізація, юридична конвергенція, суб'єкти конвергенції, об'єкти конвергенції, форми конвергенції, засоби конвергенції, принципи конвергенції, види конвергенції

Vasyliiev S.V. Mechanism of legal convergence.

On the basis of the analysis of scientific legal literature, a study of the mechanism of legal convergence was carried out, the definition and structural components of the specified mechanism were formed.

The mechanism of legal convergence is a dynamic, consistent, normative and organizational process aimed at the transformation of certain legal phenomena, which ensures effective interaction and convergence of the national law of individual states.

The main elements of the legal convergence mechanism include: forms, means, principles and types.

Subjects of legal convergence are not an element of its mechanism, but without subjects the mechanism does not fulfill its purpose, therefore a special role among subjects of legal convergence is occupied by subjects of law-making initiative, as well as law-making and law-enforcement activities, since they directly ensure processes of legal convergence.

Attention is drawn to the fact that the objects of legal convergence, as types of social relations that arise due to the convergence of legal phenomena, are also not part of the elements of convergence, but it is precisely because of the objects that legal convergence arises.

As objects of legal convergence, it is expedient to consider, for example, law-making, law-enforcement and interpretation activities, foreign and domestic political activities, foreign economic and domestic economic activities, etc.

The study of the elements of the mechanism of legal convergence and the practice of its application contributes to the development of the main regularities of the functioning of the mechanism of legal convergence in the modern process of legal globalization.

The theoretical significance of this study is that the provisions and conclusions contained in it allow to supplement and expand the field of scientific knowledge in the field of the theory of the state and law, as well as certain branches of law.

Keywords: legal globalization, legal convergence, subjects of convergence, objects of convergence, forms of convergence, means of convergence, principles of convergence, types of convergence.

Постановка проблеми. Юридична конвергенція – це один з основних способів правової глобалізації, результатом якого стає формування єдності правових систем, що характеризується «прийнятністю» правових зв'язків між державами.

У теоретичному плані вивчення проблем впливу процесів конвергенції на національну державу та право дозволяє по-новому поглянути на традиційні інституційні та функціональні аспекти державно-правового матеріалу. Процеси глобалізації, що відбуваються в суспільстві, породжують безліч проблем теоретичного та практичного плану, що вимагають до себе пильної уваги та глибокого вивчення з метою їх найбільш оперативного та оптимального вирішення.

Одною з теоретичних проблем зазначеного напрямку є визначення поняття та складу механізму юридичної конвергенції, дослідження особливостей його елементів.

Стан опрацювання. У сучасній юридичній науці проблеми конвергенції на рівні загальнотеоретичних досліджень розглядаються фрагментарно – лише у зв'язку з дослідженням суміжних правових явищ (Н.М. Оніщенко, О.В. Петришин, В.П. Плавич та ін.). В галузевому праві дослідження питань конвергенції мали місце, але ж розглядалися епізодично і, як правило, тільки по відношенню до окремих правових інститутів. Комплексних досліджень як щодо юридичної конвергенції у цілому так і окремих її складових не проводилося.

Метою статті є дослідження функціонування механізму юридичної конвергенції як одного з основних способів правової глобалізації

Виклад основного матеріалу. Парадокс конвергенції різних юридичних систем у тому, що зближення систем викликано конкуренцією і протиріччям норм права різних країн, що впливає на створення універсальних міжнародних норм права та вироблення правил подолання протиріч, які містяться у національному законодавстві країн – учасників міжнародних співтовариств [1].

Юридична конвергенція як процес зближення національних правових систем, проходить на універсальному та багатосторонньому рівнях з використанням специфічних правових методів, принципів, у різних формах та застосуванням різноманітних способів. Тому, розглядаючи правову конвергенцію як складне соціально-правове явище

можемо констатувати відповідну її організацію, структуру та форми, що дозволяє нам говорити про існування механізму юридичної конвергенції.

Для визначення механізму юридичної конвергенції слід звернутися до усталених концептів у загальній теорії права щодо терміну «механізм», що застосовується для пояснення цілої низки явищ і процесів суспільно-політичної дійсності (механізм держави, механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права).

Аналіз наукової юридичної літератури свідчить, що категорії механізм правового регулювання, механізм реалізації права, механізм дії права не мають єдиного розуміння свого змісту, однак ґрунтується та тому, що – це сукупність правового інструментарію, який обумовлює дію даних механізмів; це системний комплекс юридичних засобів, що мають структурну єдність та логічну послідовність; це сукупність засобів, які виконують специфічні завдання та функції, здійснюють вплив на свідомість та поведінку суб'єктів; дані механізми різняться за своєю природою та функціональним призначенням, але вони спрямовані на досягнення конкретних цілей [2, с. 17].

Враховуючи, що правова конвергенція спрямована на взаємодію елементів як усередині системи права, а також правових систем різних держав, поєднує національні та наднаціональні риси права, то механізм правової конвергенції має свої особливості щодо структурного складу. Про це свідчить і практика правової конвергенції, яка дозволяє виділити основні закономірності функціонування зазначеного механізму. Отже, механізм правової конвергенції є сукупністю таких взаємопов'язаних елементів: форми, засоби, принципи та види.

Аналіз теорії та практики реалізації механізму юридичної конвергенції дозволяє відзначити такі обставини: (1) механізм юридичної конвергенції тісно пов'язаний з механізмом дії права та механізмом правового регулювання, багато в чому ними заснований; (2) до механізму юридичної конвергенції можна зарахувати будь-які правові і навіть неправові способи, факти, за допомогою яких здійснюються процеси зближення, що охоплюються юридичною конвергенцією; (3) основні елементи механізму юридичної конвергенції, з одного боку, є універсальними, як то: форми, засоби, методи, принципи, об'єкти, міра юридичної конвергенції, з іншого боку, ці елементи є підставою задля забезпечення видового різноманіття юридичної конвергенції.

Відповідно, сам **механізм правової конвергенції** можна визначити як сукупність правових явищ та засобів, що спрямовано на зближення об'єктів правової конвергенції.

Для того щоб механізм правової конвергенції працював слід щоб хтось його запустив, тобто

мова йде про суб'єктів правової конвергенції, які знаходяться поза самим механізмом правової конвергенції і не є його складовим. В той же час, саме суб'єкт повинен на підставі відповідного інтересу (економічного, політичного) та відповідних юридичних засобів згенерувати механізм правової конвергенції.

Суб'єкти правової конвергенції – це, в першу чергу, суб'єкти правотворчості, які наділені спеціальною правосуб'єктністю, що зафіксована у чинному законодавстві держави.

Так, Конституція України у ст. 93 закріплює, що право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України належить Президентові України, народним депутатам України та Кабінету Міністрів України.

Право законодавчої ініціативи за своїм характером і приналежністю відноситься до суб'єктивних прав в силу того, що воно відноситься до чітко визначеного кола посадових осіб, та державних органів зі спеціальними повноваженнями. Тому, саме суб'єкти законодавчої ініціативи на практиці повинні здійснювати координацію законотворчої діяльності [3, с. 17].

Перше місце серед суб'єктів законодавчої ініціативи не випадково належить *Президентові України*, бо само він має найвищий об'єм правотворчої діяльності, який у науковій юридичній літературі пропонується поділяти на три види: безпосередня правотворчість (видання указів і розпоряджень), правотворчість у формі прямої або опосередкованої участі в інших видах правотворчої діяльності (реалізація конституційного права законодавчої ініціативи і право накладати вето на закони, прийняті Верховною Радою України) та доктринальну правотворчість (програмування та стимулювання нормотворчості інших суб'єктів нормотворчої діяльності, зокрема звернення з посланням до народу України та до Верховної Ради України, надання доручень та директив відповідним суб'єктам) [4].

Кабінету Міністрів України відповідно до Конституції України належить право законодавчої ініціативи у Верховній Раді України (ч. 1 ст. 27 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014).

Слід звернути увагу, що значну роль у реалізації Кабінетом Міністрів України права законодавчої ініціативи відіграє Міністерство юстиції України. Тому не випадково Указом Президента України та на його виконання — постановою Кабінету Міністрів України «з метою вдосконалення організації формування і реалізації державної правової політики, порядку розроблення проектів законів України» на Міністерство юстиції України покладено функції «головного розробника проектів законів, що вносяться Президентом України та Кабінетом Міністрів України на розгляд Верховної Ради України, крім проектів, щодо яких законами

України та актами Президента України встановлено інший порядок розроблення» [5].

Згідно Закону України «Про статус народного депутата України» від 17.11.1992, *народний депутат* на пленарному засіданні Верховної Ради України має право у порядку, передбаченому законом про регламент Верховної Ради України: виступати із законодавчою ініціативою у Верховній Раді України (п. 4 ч. 1 ст. 11 Закону).

Народний депутат має право законодавчої ініціативи, яке реалізується у формі внесення до Верховної Ради України: (1) законопроекту; (2) проекту постанови; (3) іншої законодавчої пропозиції (ч. 1 ст. 12 Закону).

Слід зазначити, що переважна більшість законів в Україні приймаються за поданням народних депутатів, які не зобов'язані проводити фахову підготовку акта. Так, станом на початок 2022 року (28.01.2022) зі всіх 2497 проектів законів, розглянутих ВР України, 81,3% (2030) ініціювали народні депутати, тільки 12,9% (323) – КМ України, ще 5,8% (144) – Президент України [6].

Крім вищезазначених фігур до суб'єктів правової конвергенції можуть також бути віднесені і інші особи та органи, які безпосередньо чи опосередковано приймають участь у ініціації процесів правової конвергенції. При цьому, у кожному випадку слід враховувати спеціалізації тих чи інших осіб та органів, а також спрямованість процесів конвергенції у відповідній сфері правового регулювання.

Так, наприклад, у сфері судочинства до таких осіб можна віднести Вищу раду правосуддя, Верховний Суд, Конституційний Суд України, органи прокуратури (Генеральний прокурор України, Всеукраїнська конференція прокурорів) та адвокатури (Національна асоціація адвокатів України), Національну академію правових наук України, консультативно-дорадчі органи (наприклад, Науково-консультативна рада при Голові Верховної Ради України), громадські об'єднання та політичні партії, які ставлять за мету сприяння євроінтеграційним процесам, забезпечення реалізації демократичних цінностей й верховенства права.

Отже, склад суб'єктів процесу правової конвергенції характеризується широким спектром учасників, що може кількісно та якісно розширюватися, не порушуючи основні умови своєї спеціальної правосуб'єктності, а саме наявність відповідного інтересу (політичного, економічного) та можливість його реалізації доступними юридичними засобами.

Таким чином, *суб'єктів процесу правової конвергенції* можна визначити як сукупність державних та недержавних органів та осіб, які приймають участь в ініціюванні та сприянні здійсненню процесів правової конвергенції всіма передбаченими юридичними засобами з метою реалізації своїх відповідних інтересів (особистих, громадських) та

вирішення різноманітних державних (політичних, економічних) завдань.

Якщо є суб'єкт то буде доцільно говорити і про існування об'єкту правової конвергенції. В контексті положень загальної теорії права, ґрунтуючись на плюралістичному підході, об'єктом правових відносин визначаються, як правило, матеріальні та нематеріальні блага, що задовольняють потреби та інтереси, як суб'єктів даного правовідношення, що діють в рамках своїх юридичних прав та обов'язків, так і інших суб'єктів [7, с. 61].

Традиційне розуміння об'єкту як явища, щодо якого виникають відносини суб'єктів, дозволяє нам припустити, що *об'єктом правової конвергенції* виступає відповідна діяльність визначених суб'єктів, що спрямована на зближення правових систем, правових норм та актів.

У науковій літературі в якості прикладів об'єктів юридичної конвергенції пропонується розглядати правотворчу діяльність, правозастосовну та право інтерпретаційну діяльність, зовнішньо- та внутрішньополітичну діяльність, зовнішньо- та внутрішньо економічну діяльність тощо.

При такому підході предметами юридичної конвергенції виступають самі правові та неправові явища, на які спрямовано зближувачий вплив (правові системи, правові норми, соціальні норми, правові акти, правотворчість, правозастосування тощо) і громадські відносини, що виникають при цьому, - правові (внутрішньодержавні та міжнародні) та неправові відносини (політичні, економічні та ін.).

Вказана класифікація об'єктів правової конвергенції базується як на наукових дослідженнях так і на аналізі практики процесів конвергенції і не викликає заперечень. В той же час, на наше переконання, для зручності визначення об'єкту правової конвергенції у конструктивному (структурному) сенсі можна запропонувати таку тезу: об'єктом правової конвергенції повинна виступати не яка завгодно або конкретизована діяльність відповідних суб'єктів, а діяльність, що утворюється у формі «моделі діяльності», а саме, (а) модель суспільних відносин, що виникає з приводу зближення правових явищ у відповідній правовій сфері, (б) модель певних інтересів суб'єктів конвергенції.

Вважаємо, що вказане «моделювання» об'єкту правової конвергенції при всій формальній абстрактності буде усувати зайву деталізацію і чітко презентувати спрямованість діяльності суб'єктів правової конвергенції у цілому.

Як ми вже зазначали, основними елементами механізму правової конвергенції є форми, засоби і принципи, кожен з яких має самостійне значення але набувають особливу роль або стають квінтесенцією конвергенції тільки у своїй сукупності та взаємозв'язку.

Аксіологічне значення правової форми як наукової категорії полягає у її здатності утворювати

зв'язок правової матерії із явищами суспільного життя, що визнані державою як такі, що потребують правового регулювання, онтологічне – у забезпеченні стійкого та об'єктивно необхідного зв'язку між елементами системи права [8, с. 103].

Беручи за основу вищевказане розуміння правової форми і застосовуючи його до сфери правової конвергенції, можна означити такі риси правової форми, що притаманні саме процесу конвергенції. По-перше, форма правової конвергенції є виразом об'єктивної закономірності розвитку та взаємозв'язку основоположних правових явищ у процесі правової конвергенції. По-друге, форма правової конвергенції забезпечує процес зближення правових явищ на різних рівнях системи права. По-третє, форма правової конвергенції трансформується залежно від виду процесу зближення об'єктів правової конвергенції.

Отже, *форма юридичної конвергенції* – це вираз об'єктивної закономірності розвитку та взаємозв'язку основоположних правових явищ, що забезпечує процес зближення правових явищ на різних рівнях системи права.

У юридичній науковій літературі виділяють такі форми юридичної конвергенції: (1) *зовнішня форма*, що висловлює зміст як зближення правових систем різних країн на глобальному рівні; (2) *внутрішня форма*, що виражає зміст як зближення елементів всередині правової системи; (3) *медіальна (середня) форма*, що виражає зміст як зближення елементів правової системи із системою соціальних та деяких несоціальних регуляторів. Медіальна форма юридичної конвергенції обґрунтовується тим, що, з одного боку, відбувається зближення між двома системами (правовою та соціально-нормативно-ненормативною), а з іншого боку, це зближення відбувається в межах єдиної суспільної системи, де правова система та соціально-нормативно-ненормативні системи виступають відповідними підсистемами [9].

Таким чином, зазначена класифікація юридичної конвергенції розглядається як прояв і вираз поза процесами зближення різних правових об'єктів (явищ) на глобальному (мегасистемному), внутрішньосистемному та підсистемному рівнях.

Наступним елементом механізму юридичної конвергенції є правові засоби. Враховуючи загальнотеоретичну характеристику правових засобів та особливість предмету нашого дослідження можна запропонувати таке спрощене визначення *засобів правової конвергенції* – це правові та неправові явища, що мають діяльнісно-інструментальний характер, за допомогою яких реалізується процес правової конвергенції.

Так, аналіз правових засобів, що використовуються при внутрішній формі правової конвергенції, здійснювався на підставі вивчення законодавства, що регламентує правотворчі процеси та їх

результати, а також способи фіксації цих результатів. Правові засоби зовнішньої форми правової конвергенції знаходять своє відображення у міжнародних договорах та актах їх ратифікації.

Велике практичне значення мають правові засоби внутрішньої форми правової конвергенції, що використовуються в процесі інтерпретації права. Саме судові органи покликані оперативно реагувати на випадки невідповідності чинного національного законодавства міжнародним правовим стандартам, виявлення протиріч між національними нормативними актами та між ними та міжнародними актами. Формою такого реагування буде визнання відповідного нормативного акту неконституційним або тлумачення спірної норми щодо правильності її застосування з урахуванням визнаних міжнародних стандартів.

Таким чином, можемо визначити особливості засобів правової конвергенції: (1) ґрунтуються на загальнотеоретичній доктрині; (2) цілеспрямовані на досягнення результативності правової конвергенції; (3) інтенсивність та вид засобів визначається волею суб'єктів правової конвергенції; (4) набір засобів залежить від форми та умов правової конвергенції.

У якості елемента механізму правової конвергенції виступають *принципи правової конвергенції* – це основні засадні положення, що виражають сутність і призначення юридичної конвергенції, а також визначають закономірності її функціонування та порядку реалізації.

Можна стверджувати, що принципи здійснення юридичної конвергенції виступають в якості «несучої конструкції», на основі якої створюється увесь механізм процесу конвергенції. Крім того, саме принципи конвергенції органічно об'єднують навколо себе інші елементи цього процесу.

Принципи здійснення юридичної конвергенції пропонується класифікувати на такі групи: (1) міжнародно-правові (принцип суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності держав; принцип поваги прав людини та основних свобод; принцип міжнародного співробітництва та ін.); (2) спеціальні принципи (принцип комплементарності; принципу парадигмальності; принцип кореляції; принцип ефективності, принципи системності та компетентності та ін.); (3) національні принципи (демократизму, законності, гуманізму та ін.).

Останнім елементом механізму правової конвергенції є його види. Класифікувати юридичну конвергенцію можна з трьох підстав: предмет, спосіб і форма.

По предмету доцільно виділяти власне правову та неправову, але опосередковану правом юридичну конвергенцію. Власне правова конвергенція ділиться: на правотворчу, правозастосовну та інтерпретаційну юридичну конвергенцію. Непра-

вова, але опосередкована правом конвергенція поділяється: на політичну, економічну та духовну конвергенцію.

Так, за своїм способом можна виділити добровільну (природну) юридичну конвергенцію, яка, у свою чергу, поділяється на односторонню, двосторонню, багатосторонню, та примусову юридичну конвергенцію, яка поділяється на об'єктивну (під тиском природно-природних обставин) та суб'єктивну (юридична експансія).

При цьому слід мати на увазі, що надзвичайна складність юридичної дійсності має наслідком відносність будь-якої класифікації, яка використовується для її опису. Отже, залежно від погляду зацікавлених осіб, одні й самі факти юридичної конвергенції може бути одночасно представлені у вигляді акту юридичної експансії по відношенню до певної частини суспільства, і навпаки.

За формою можна виділити зовнішню юридичну конвергенцію (зближення між правовими системами та зближення між іншими системами, засноване на праві), медіальну юридичну конвергенцію (між правом та іншими соціальними регуляторами, між правом та несоціальними регуляторами) та внутрішню юридичну конвергенцію (між правом та законодавцем) між правовими нормами всередині системи права, між нормативними та ненормативними правовими регуляторами).

Крім того, завжди треба враховувати і аспект тривалості процесу конвергенції у часі. Як правило, юридична конвергенція - це тривалий процес, що займає доволі багато часу. Така тривалість частково зумовлена розбіжностями цілей країн, до досягнення яких вони прагнуть за конкретних обставин, а також складністю у виробленні єдиних (однакових) норм, щодо правил (норм), які розрізняються.

Висновки.

Механізм юридичної конвергенції – це динамічний, послідовний, нормативно-організаційний процес, спрямований на трансформацію певних правових явищ, що забезпечує результативну взаємодію та зближення національного права окремих держав.

Механізму юридичної конвергенції притаманні системність, комплексність, чітка внутрішня організація, процедурний характер процесу, відсутність обмеження у часі.

Основними елементами механізму юридичної конвергенції слід вважати форми, засоби, принципи та види юридичної конвергенції, які мають вираження у процесах юридичної конвергенції як з допомогою правових явищ, а й з допомогою неправових (політичних, економічних та ін.) явищ.

Зазначені елементи механізму юридичної конвергенції, з одного боку, є універсальними, а, з іншого, ці елементи є основою забезпечення виводного різноманіття юридичної конвергенції.

Крім того, слід звернути увагу, що відокремлені від основних елементів юридичної конвергенції

суб'єкти та об'єкти конвергенції є додатковими характерними рисами процесів конвергенції та сприяють формуванню класифікаційної моделі виду юридичної конвергенції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Canivet G. La convergence des systemes juridiques du point de vue privee Francois. Rev. intern. Dedroit compare. P., 2003. № 1. P. 7–22.
2. Тарахонич Т.І. Механізм дії права, механізм правового регулювання, механізм реалізації права: особливості взаємодії. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2010. Випуск 50. С. 12–18.
3. Гусаров С.М. Суб'єкти законодавчої ініціативи в Україні. Наше право. 2015. № 6. С. 54–60.
4. Нормотворча діяльність Президента України та її нормопроектне забезпечення: моногр. / [О.В. Скрипнюк, В.Л. Федоренко, Ю.Г. Барабаш, Я.О. Берназюк та ін.]. К.: НАДУ, 2011. 344 с.
5. Про поліпшення організації законопроектної діяльності: Указ Президента України від 26.11.2003 р. № 1348/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1348/2003#-Text> (дата звернення: 05.04.2023).
6. Івасик С. «Євроінтеграція» Верховної ради: що має змінитися у парламенті через статус кандидата в ЄС. Європейська правда. 06 липня 2022. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2022/07/6/7142680/> (дата звернення: 14.07.2022).
7. Баранов О.А. Об'єкт правовідносин в інформаційному праві. Інформація і право. 2013. № 3(9). С. 58–64.
8. Біла В. Правова форма як категорія науки адміністративного права. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. 2017. № 876 (15). С. 98–104.
9. Tretyakova O.D. Legal Convergence. URL: <http://www.dslib.net/teoria-prava/juridicheskaja-konvergencija.html> (дата звернення: 05.04.2023).